

УДК 159.955

**СУТНІСТЬ І КУЛЬТУРНІ КОРЕЛЯТИ МИСЛЕННЯ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

©ГАЛЬЧЕНКО, МАКСИМ

Інститут обдарованої дитини, Національна академія педагогічних наук України (Київ,
Україна)

E-mail: halchenko@yahoo.com, ORCID 0000-0002-8151-530X

Анотація. *Актуальність теми дослідження* полягає в аналізі проблеми мислення, однієї з найважливіших здатностей людини, яке сьогодні в поєднанні із знанням постає засобом творення нового світу і людини. **Мета дослідження** – виявлення основних змістовних навантажень мислення в процесі його формування і розвитку в системі різних інтелектуально-пізнавальних практик, в культурі комунікації, що обумовлює його роль в освоєнні і перетворенні оточуючої реальності – природної, соціальної, духовної. **Цілі дослідження** – виявити основні напрямки розвитку мислення – логічний, філософський, психологічний, розкрити зміст концепції «продуктивного мислення», його розвиток в класичній гносеології і постнекласичній філософії науки, які показують полізмістовність феномену мислення. **Методологія дослідження** – використані аналітико-історичний, контамінаційний, раціонально-евристичний методи, які дозволяють здійснити системний аналіз мислення, яке набувало найрізноманітніших форм і способів в історії філософії і культури; методи сучасного соціально-філософського і когнітивного аналізу показали взаємозв'язок теоретичних засад мислення з практичними засадами. **Результат дослідження** – концептуалізація проблеми мислення як дієвого інтелектуального, евристичного, пізнавально-теоретичного інструмента в розвитку знання, предметне в поняттях, принципах, законах. Важливим аспектом є також встановлення ролі мислення в процесі розвитку наукового знання, в створенні нових парадигм пізнання. Результатом аналізу є вироблення науково-теоретичних і методологічних підходів у виявленні евристичної, творчої сутності мислення, вплив якого на об'єктивний і суб'єктивний світ обумовлює їх трансформацію і перехід до нової якості. **Висновок** – вирішення теоретичних проблем інтелектуально-мисленнєвої діяльності як фактору становлення і розвитку філософії, культури і творчої діяльності людини.

Ключові слова: мислення, знання, культура, метод, пізнання, філософія, творчість, когнітивний.

Актуальність статті визначається аналізом проблеми мислення, однієї з найважливіших здібностей людини. В своїй змістовності воно дає змогу отримувати знання про світ, природу, суспільство, передавати досвід від одного покоління до іншого, допомагає реалізувати творчий потенціал особистості. Автор акцентує увагу на продуктивному мисленні, яке постає живим, доказовим, творчим процесом. **Методи** сучасного філософсько-антропологічного і когнітивного аналізу

показують, що гносеологічна постановка проблеми мислення як діяльності суб'єкта не обмежується теоретико-пізнавальними передумовами, а пов'язує їх з практичними основами. Оцінка традиційних підходів вивчення мислення, вказує автор, показує їх об'єктивістський характер, що обмежує роль суб'єкта в пізнанні, відриває від практики і спілкування в культурі та історії. Разом з тим, традиція є обов'язковою нормативною вимогою соціально-політичного й інтелектуального

плюралізму. Традиції, і нові підходи до вивчення мислення можуть існувати в поєднанні із знанням, яке опредметнює його в поняттях, принципах, законах, соціально-політичній і культурно-світоглядній орієнтації. Мислення набуває форми знання, коли адаптується до певного предмета, на який спрямована пізнавальна активність суб'єкта. Автор зазначає, що в процесі розвитку наукового знання періодично створюються нові парадигми мислення, які генерують нові ідеї, методи і форми пізнання. Мислення є складний процес, дослідження якого набувало різних форм в історії філософії і культури. Актуальність мислення пов'язана із залученням людини до основних сфер буття: об'єктивного світу (природа і суспільство); суб'єктивного світу (світ духовної культури). Зміна типів культури зумовлює як зміну способів мислення, так і культуру самого мислення. Логіка мислення є способом творення особистості.

Вступ. Актуальність дослідження полягає в аналізі проблеми мислення, однієї з найважливіших здатностей людини, яке сьогодні в поєднанні із знанням постає засобом творення нового світу соціально-культурного життя і культури. В своїй змістовності мислення дає змогу отримувати знання про світ, природу, передавати досвід пізнання від одного до наступного покоління, допомагає реалізовувати творчий потенціал особистості.

У сучасному соціально-культурному універсумі, попри зміну ціннісних векторів, мислення залишається способом активізації науки, філософії, освіти, усебічної діяльності людини. Воно має реагувати на людську свідомість і бути орієнтованим на життя. Реформа мислення становить ключову антропологічну й ціннісну проблему. Нині як ніколи відповідальність за культуру мислення має вирішальне значення. Відповіді на запитання, які виникають у соціальному світі, можна отримати лише завдяки правильно організованому мисленню, яке, щоб бути

продуктивним, повинно постати як система аналізу основних вимірів життя людини в об'єктивних і суб'єктивних параметрах. Проблема мислення завжди була в центрі уваги філософії. Сьогодні аналіз мислення набуває особливої актуальності в зв'язку з розвитком інформаційних технологій, які деонтологізують знання і породжують нове розуміння пізнання і діяльності. Розгляду цих проблем присвячені роботи українських і зарубіжних вчених. Враховуючи значну кількість наукових праць, присвячених аналізу мислення, необхідно зазначити, що поза увагою авторів залишилася проблема сутності мислення в контексті розвитку культури пізнання і спілкування, яка формує і наповнює його відповідними до запитів епохи смислами.

Аналіз джерел та постановка проблеми. Проблемна ситуація дослідження в тому, що сьогодні мислення визначають як сферу людської діяльності та здатність окремої людини, що дають змогу отримувати знання про дійсність, використовуючи поряд з міркуваннями уявлення, знання і поняття. В процесі освоєння реальності виокремлюють філософське, наукове, релігійне, художнє, проектне, економічне, історичне, політичне, а також практичне мислення на рівні повсякденної поведінки. Мислення, як одна з найважливіших сутнісних здібностей людини, дає змогу отримувати знання про світ, інших людей, саму себе у ціннісних орієнтаціях і спілкуванні, у передаванні досвіду від одного покоління до іншого. Мислення допомагає реалізувати творчий потенціал людини, завдяки йому можливе виникнення нового знання, прогнозування та здійснення вибору, аналіз і вирішення проблемних ситуацій, пошук нових способів існування та розвитку людини і суспільства.

Аналіз стратегій розвитку пізнання виокремлює три основні напрями мислення: логічний, філософський і психологічний. Виразники першого напрямку (Г. Фреге, Е. Гуссерль,

Л. Вітгенштейн) зараховували мислення до суджень та інших пізнавальних дій, підпорядкованих логіці, яка описує і систематизує закони (норми) мислення. У філософському напрямі, представниками якого були Арістотель, Ф. Бекон, Р. Декарт, І. Кант, мислення розглядається як об'єкт філософського дослідження.

Прихильники психологічного погляду О. Кюльпе, К. Дункер, Л. Виготський, С. Рубінштейн називали мислення одним з важливих компонентів (інстанцій, здібностей) психіки людини, яку вивчають у психології та в інших гуманітарних науках (Розин, 2006, с. 15). Особливої уваги заслуговує концепція «продуктивного мислення» німецького вченого М. Вертгеймера. Він не брав до уваги аналіз мислення, який поширився в асоціанізмі й біхевіоризмі, а також філософську й логічну проблематику мислення. Учений аналізував живий, доказовий, творчий процес мислення, чітко розуміючи, що його процес не так просто концептуалізувати. Він прагнув удосконалити й реформувати освіту. На його думку, за основу педагогіки, методик навчання й дидактики потрібно взяти психологічні дослідження мислення (Вертгеймер, 1987). Філософсько-гносеологічна постановка проблеми мислення як діяльності суб'єкта не обмежується когнітивними передумовами, а пов'язує їх з практичними, комунікативними й культурологічними основами. Фундаментальність такого підходу до мислення сприяє подоланню «вузького гносеологізму», який ототожнював його з різновидом пізнавального процесу, відокремленого від досить розгалуженої сукупності спеціальних теорій. Суб'єктно-діяльнісне трактування мислення передбачає постійний облік конкретно-наукових відомостей про його властивості й закономірності.

Задачі дослідження. **Мета дослідження** – виявлення основних змістовних навантажень мислення в процесі його формування і розвитку в системі різних інтелектуально-

пізнавальних практик, в культурі комунікації та перетворенні соціального життя, що обумовлює становлення творчої особистості. **Цілі дослідження** – виявити основні напрямки розвитку мислення, розкрити зміст концепції продуктивного мислення, його розвиток в класичній і постнекласичній філософії та стратегіях пізнання.

Методи і методологія дослідження. Складність феномену мислення досліджується шляхом застосування методологічних рефлексій сучасної філософії і філософії науки. Евристична природа мислення розкривається через аналіз його становлення і розвитку в історії філософії. Філософсько-гносеологічна постановка проблеми мислення як діяльності пов'язує його когнітивні передумови з комунікативними і культурологічними основами. В контексті психологічного аналізу для виявлення продуктивної сутності мислення використовувалися методи логіки, феноменології, прагматизму, а також досягнення педагогічної теорії і практики. Методи сучасного соціально-філософського і когнітивного аналізу показали взаємозв'язок теоретичних засад мислення з практичними засадами життя і пізнання.

Результати дослідження. Увага психологів до проблеми мислення зумовлена його полізмістовною сутністю. Відомий психолог Л. Виготський (1991) зазначав, що мислячою «стороною» нашої особистості є «Я», в залежність якого потрапляє мислення від основних потреб організму. Мислення виникає лише на інстинктивному й емоційному ґрунті й підпорядковується йому. Установлення емоційного й активного характеру мислення є одним з найважливіших досягнень психології останніх десятиліть. Особливо підкреслюється, що думка завжди означає надзвичайну зацікавленість організму в тому чи іншому явищі, мисленню властивий активний і вольовий характер; хід думок підкоряється не механічним законам асоціації та не логічним

правилам достовірності, а психологічним проявам емоції (с. 207). У цьому значенні думку варто розуміти як особливе завдання поведінки чи орієнтування в нових обставинах, яке вирішують заново.

Деякі представники філософської думки переконані, що пізнання того, як ми мислимо, – запорука успішного вирішення проблем і завдань, які стоять перед людством. Проте частіше до вивчення мислення вони звертались через труднощі, які виникали в мисленні. Періодично в історії ми спостерігаємо, як у свідомості людини виникають проблеми, які не вирішуються, і не дають їй змоги діяти. Виникає криза думки, яка в античності була блискуче вирішена Платоном і Аристотелем, які заснували філософію та науку. В період Нового часу Ф. Бекон й Декарт здійснили критику та переосмислення середньовічних способів мислення й намітили принципи його подальшого розвитку.

В своїй творчості І. Кант запровадив філософську систему, спрямовану, з одного боку, на подолання скептицизму, з іншого – на створення основ природознавства. Прикладом нашого часу є постмодерністська культура мислення, де ставиться під сумнів можливість створення єдиної і обґрунтованої системи норм і засад мислення, а замість принципів загального значення й порядку пропонуються правила «локальних дискурсів» і «незгоди». «Саме в такі драматичні для мислення моменти історії філософи й методологи звертаються для вирішення проблем до аналізу здорового глузду. Водночас природа такого розгляду може бути різною, починаючи від рефлексії мислення, закінчуючи розгорнутою критикою та дослідженням мислення» (Розин, 2006, с. 16).

Для розуміння сутності мислення потрібно дати оцінку його традиційним варіантам. Їх обмеженість проявляється, по-перше, у тому, що, зберігаючи філософську монополію на вивчення мисленнєвих процесів, прибічники традицій, як правило, дотримуються з пріоритету ідеї їх когнітивної

унікальності (і тоді мислення «ізолюється» від інших процесів свідомості), або «розчиняють» їх специфіку в особливостях інших когнітивних процесів (наприклад, перцептивних). По-друге, недосконалість традиційного підходу виявляє себе в прибічності до об'єктивістської тенденції його аналізу, у руслі якої мисленнєві функції та властивості розглядаються в термінах об'єкта, який досліджується. Щодо зв'язку мислення із своїм носієм – суб'єктом, то він, відповідно до принципів так званої «безсуб'єктивної гносеології», немовби відбувається поза філософським аналізом. По-третє, у традиційних варіантах вирішення проблеми мислення проявляється помітний відрив від практики та спілкування, культури й історії. Зокрема, традиція ігнорує найближчі до мислення суб'єктно-особистісні основи його організації. Здебільшого суб'єктивні фактори постулюються абстрактно (Шилков, 2013, с. 212).

Водночас традиція залишається важливим фактором впливу. З точки зору видатного американського представника «філософії науки» П. Фейєрабенда традиція – складна соціальна система, яка зумовлює діяльність і мислення своїх прибічників за допомогою певної сукупності «імпліцитних переваг». Наука розглядається в контексті такого підходу як соціокультурний феномен, наявний у просторі відповідних традицій. Аналізуючи наукові теорії, учений насамперед звертає увагу на детермінуючі їх соціокультурні фактори, різні інтелектуальні утворення, і вже потім звертається до «вторинного елемента науки – наукового пошуку» (Храмова, 2011, с. 39).

Головний зміст фейєрабендівської теорії традицій – це констатація факту й водночас обов'язкова нормативна вимога соціально-політичного й інтелектуального плюралізму. Рівноправність традицій для філософа – основна атрибутивна ознака «вільного суспільства». Їх класифікація передбачає як форми практичного, духовно-

практичного, теоретичного освоєння світу, так і соціально-психологічні стереотипи, філософські течії й мисленнєві напрями (Храмова, 2011, с. 40). Для формування й розвитку мислення як способу пізнання й діяльності потрібно, вважав П. Фейєрабенд, заперечувати будь-який абсолютний оцінювальний критерій щодо самодостатніх, об'єктивних традицій: «традиції не бувають ні хорошими, ні поганими. Вони просто є» (Feuerabend, 1978, р. 27). Бажані або небажані ознаки традиція здобуває лише при порівнянні її з іншою. У такому контексті єдино правильним є мислення, орієнтоване на релятивізм, «оскільки він надає значення плюралізму традиціям і цінностям» (Feuerabend, 1978, р. 28).

Проте, і традиції, і цінності, і мислення можуть існувати в поєднанні із знанням. Як головна умова мислення, знання його «уречевлює», як фабрики, станки, й інші засоби виробництва є «уречевленням» праці. Існує проблема, що в науково-освітніх, академічних установах, які професійно зайняті виробленням і поширенням знань, запас минулого почне переважати над енергією «живого» мислення. Основне завдання наукової й академічної роботи переважно визначається як дослідження (research): ретельне, систематичне, терпеливе вивчення й пошук у якій-небудь галузі знання, яке розпочате з метою відкриття або встановлення фактів і принципів. Дослідження, як і будь-яка складова знання, є результатом мислення й передумовою подальших мисленнєвих актів, які від пізнання ведуть до створення чогось небувалого. Мислення, вказує М. Епштейн (2016), набуває форми знання, коли адаптується до певного предмета. Проте далі мислення розпредмечує це знання, звільняє його елементи від скутості, приводить у потенційне поєднання всього з усім і так конструює можливі, віртуальні предмети. Деякі з них, завдяки мистецтву, техніці, соціально-політичній практиці, стають реаліями навколишнього середовища, яке мислення так адаптує до себе» (с. 47).

Таке «резонування» знання в мисленні «пов'язане з тим, – зазначає С.Б. Кримський (2003), – що людина є залученою водночас до трьох основних сфер буття. До них відносяться: 1) об'єктивний світ чи предметність природи та суспільства; 2) суб'єктивний світ чи ідеальність свідомості; 3) світ духовної та матеріальної культури, тобто єдність предметно-матеріального і предметно-ідеального. Причому переклад чи відображення першого світу на другий – характеризує процес розуміння» (с. 89). Отже, корелятом знання є об'єктивна реальність, в тому числі реальність діяльності мислення.

Даний процес бере витоки з епохи античності, в якому формуються знання, правила, категорії й описи. Так, аристотелівські правила встановлюють типи розмірковувань чи доказів і різні мисленнєві процеси (наприклад, ті, які не призводять до протиріч). Категорії визначають різновиди змістів (опису схеми об'єктів), до яких належать знання, отримані із застосуванням правил. Знання визначають об'єкти, витлумачені категоріально. Отримання знань у межах античної філософії й науки передбачає організацію емпіричного матеріалу й дій людини відповідно до «логіки» мислення: на ґрунті емпіричного матеріалу (емпіричних об'єктів) створюються ідеальні об'єкти, а мисленнєві дії підпорядковуються правилам і схемам мислення. В результаті виникає феномен, про який писали Ж. Дельоз й І. Кант – «мислення як упізнавання», яке передбачає розглядання окремого випадку за допомогою правил або категорії, що може бути достатньо складно (Розин, 2006, с. 322).

Різниця між «машиною мислення» й «мисленням-подією» особливо відчувається, якщо порівнювати ці два типи реконструкцій гуманітарних текстів. Один, справді, належить до творчості певних авторів, тобто подібний до вже наявних схем і уявлень. Доцільним в даному контексті є зауваження М.К. Мамардашвілі (2002), який говорить про подію, породжену театральною

виставою. В цій ситуації «театральна вистава є машина, яка організує переплетення обставин таким чином, щоб інтенсивна динаміка могла породити подію, яку не можна прочитати в тексті і в яку я, слухач або глядач, міг би впасти» (с. 250). Такий стан досягається завдяки можливостям, які надає мислення, тобто мисленнєва діяльність.

Мислення – складний процес, дослідження якого набувало найрізноманітніших форм в історії філософії та культури. Мислення як «подія» та мислення як «зустріч» – це певна форма життя особистості, яка реалізується за допомогою розмірковувань і роздумів, а також створює умови для знайомства цієї людини з іншими. Водночас це може бути й форма соціального життя, яка реалізується через творчість особистості та розмірковування. Так, створюючи «Сповідь», Августин сприяв реалізації середньовічного соціального проекту – створення нової культури на ґрунті християнства. Однак чому не сказати інакше: розглянуті моменти, а саме культура спілкування та комунікації тощо – це всього лише фактори мислення, оскільки воно є творчою активністю особистості, яка розмірковує, роздумує, використовує правила та категорії? Проте тоді доведеться понятійно «перезавантажити» особистість як «машину мислення», надавши їм іманентних властивостей: усе культурне різноманіття західної цивілізації; усі новоутворення, які дуже відрізняються в різних культурах, закласти в людей на початку, з дитинства, нехай навіть у потенційній формі (Розин, 2006, с. 328).

Якщо мислення будується так, щоб можна було розмірковувати в деякому сенсі «не думаючи», то мислення як «зустріч» і «подія» – це завжди унікальна негарантована дія: відбудеться воно чи ні, залежить не від його законів, а від того, як «тут і тепер» поєднуються різні елементи й обставини. Чому? «Тому, – відповідає М.К. Мамардашвілі, – що здійснилося в моментумі, тобто «в момент, коли», і завжди буде

здійснюватися, коли знову людина буде думати, впадати в мислення» (Мамардашвілі, 2002, с. 250). Після того як мислення відбулося, подія трапилася (чому саме тут і з цією людиною – це завжди таємниця), можна відрефлексувати структуру думки, спробувати зрозуміти, що її зумовило й наперед визначило. Зрозуміло, що отримані знання можуть бути використані під час реалізації, розгортання нових дій і роздумів усього лише для інсценування й конституювання нової думки, розуміючи, що попри ці уявлення про мислення, яке відбулося, діють також інші не менш суттєві і зазвичай слабо усвідомлювані фактори.

Аналіз показує, що зміна типів культури (наприклад, перехід від античності до епохи Середньовіччя й далі до Відродження, а потім і до Нового часу) зумовлює не лише зміну «машин мислення», а й формування ситуацій «мислення-зустрічі», «мислення-події». Справді, наприклад, у Середньовіччі завдання мислення кардинально змінилися. Головним тепер стає не пізнання різних сфер буття й упорядкування розмірковувань, що було характерним для античності, а критика на ґрунті християнських уявлень античних способів пояснення та розуміння світу й людини, а також пояснення тієї реальності, зафіксованої в текстах Святого Письма.

В цій ситуації «знання людини виявляється частиною пізнання його Богом, – зазначає С.Б. Кримський (2003), – тобто стану приходу Софії чи Божої Премудрості, станом осягнення повноти первинного задуму любові, за яким здійснюється творіння світу та всяка творчість» (с. 81). Ці завдання можна було вирішити лише за допомогою мислення, оскільки, формуючись, середньовічна людина переймає від античності звичку розмірковувати та мислити, а також те, що нова реальність й була не тільки бажаною, а й здебільшого незрозумілою.

Висновки. Всередині кожної культури виникають свої типи

комунікації й особистості, що також передбачає нові форми мислення.

Міркування в античній культурі дали змогу конституювати абсолютно новий тип комунікації: не людини з богами, а однієї особистості з іншою.

Мислення як «подія» і як «зустріч» – це певна форма життя особистості, яка реалізується в процесі міркувань, а також створює простір комунікації.

Мислення стає продуктивним завдяки своєму взаємозв'язку із знаннями, які постійно поповнюються.

Резонування знання в мисленні пов'язане з тим, що людина залучена до основних сфер буття: об'єктивний світ природи і суспільства; світ ідеального (свідомості); світ духовної та матеріальної культури.

Корелятом знання є об'єктивна реальність, в яку входить діяльність мислення.

Логічна культура мислення є продуктивним способом комунікації, яка створює особистість.

Список використаних джерел

1. Вертгеймер М. Продуктивное мышление. М.: Прогресс, 1987. 336с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М.: Педагогика, 1991. 480с.
3. Воронкова В. Г. Формирование нового мировоззрения, нового человека, нового общества будущего : монография // Кого и как воспитывать в подрастающих поколениях; под ред. О. А. Базалука. К. : Издательский дом «Скиф». 2012. Т.2. С.134-152.
4. Воронкова В. Г. Формирование нового мировоззрения, нового человека, нового общества будущего // Антропологічні виміри філософських досліджень. - 2013. - Вип. 3. - С. 69-80.
5. Кант И. Критика чистого разума. М.: Эксмо, 2006. 736 с.
6. Кириченко М. О. Нелінійні метаморфози розвитку інформаційного соціуму в умовах глобальної біфуркації // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Філософія. Філософські перипетії". Харків, 2017. Вип. 56. С. 21-27.
7. Кириченко М.О. Формування ідеології інформаційного суспільства в умовах глобальної інформатизації: тенденції, парадигми, перспективи розвитку: [Монографія] / Харків: Вид-во ПП «Технологічний Центр», 2017. 320 с.
8. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті. Полтава: ПОШПО, 2006. 328 с.
9. Кравченко А. А. Архетип учителя: ідея, образ відповідальність: монографія. Львів: Вид-во «Ліга-прес». 2013. 421 с.
10. Кравченко А.А. Креатив сучасного мислення в динаміці соціокультурної реальності: методологічний контекст // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. пр. 2016. Вип. 66. С.135-143.
11. Кремень В. Г. К обществу знаний - через совершенствование системы образования // Социально-экономические проблемы информационного общества ; под ред. д.э.н., проф. Л. Г. Мельникова. Сумы : ИТД «Университетская книга», 2005. С. 34-48.
12. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. К.: ПАРАПАН, 2003. 240 с.
13. Кушерець В. І. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій. К., 2002. 248 с.
14. Мамардашвили М.К. Философские чтения. СПб.: Азбука-классика, 2002. 832 с.
15. Мельник В.В. Бытие культуры как пространство для самореализации личности: теоретико-методологические основания Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб.наук.пр.]. 2014. Вип. 59. С.139-149.

16. Мельник В.В. Онтологические, аксиологические и антропологические основания развития современного мира// Гілея: науковий вісник; зб. наук. праць. 2015. Вип. 94. С. 143-148.
17. Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях? : коллективная монография; под ред. О. А. Базалука. К. : МФКО, 2013. Т. 3.340 с.
18. Поппер К. Логика и рост научного знания. М.:Прогресс,1983. 605 с.
19. Розин В.М. Мышление и творчество. М.: ПЕР СЭ, 2006. 360 с.
20. Сташкевич О. О. Генеалогія інтелектуальної цивілізації: монографія / за науковою ред. Ю. В. Бех. К. : МП «Леся», 2016. 180 с.
21. Храмова В.Л. Культурологические образы науки в постпозитивизме // Софія. Культурологічний журнал. Інститут гуманітарних досліджень. Київ: «Фенікс». 2011. № 11. С. 14-58.
22. Шилков Ю.М. Язык и познание: когнитивные аспекты. СПб.: Владимир Даль, 2013. 542 с.
23. Эпштейн М. От знания – к творчеству. Как гуманитарные науки могут изменять мир. М.: СПб.: Центр гуманитарных инициатив, 2016. 480с.
24. Feyerabend P. Science in Free Society. London: Verso. 1978.

REFERENCES

1. Vertgejmer, M. (1987).Productive thinking. Moscow: Progress, 1987. 336 s. [in Russian].
2. Vygotsky, I. S. (1991). Pedagogical Psychology. M.: Pedagogy, 1991. 480s. [in Russian].
3. Voronkova, V. G. (2012). The formation of a new Outlook, a new person, a new society of the future: monograph // Who and how to educate the younger generations; Ed. O. A. Bazaluka. K.: Publishing House «Skif». Т. 2. 134-152 [in Russian].
4. Voronkova, V. G. (2013). The formation of a new Outlook, a new person, a new society of the future//Antropologichni vimiri filosofskih studies. VIP. 3. 69-80 [in Russian].
5. Kant, I. (2006). Critique of pure reason. Moscow: Eksmo, 2006. 736 s. [in Russian].
6. Kirichenko, M. O. (2017). Nonlinear metamorphosis development of the information society in terms of global bifurcation // Bulletin of Kharkiv National University named after v.n. karazin. Series "Philosophy. Philosophical vicissitudes". Kharkov. Issue 56. 21-27 [in Ukrainian].
7. Kirichenko, M. O. (2017). The formation of the ideology of the information society in terms of global informatization: trends, prospects of development paradigms: [Monograph]. Mines-of education and science of Ukraine, education management University of Ukraine. Kharkov: publishing PE "Technology Center". 320 s. [in Ukrainian].
8. Klepko, S. F. (2006). Philosophy of education in the European context. Poltava: POIPPO. 328 s. [in Ukrainian].
9. Kravchenko, A. A. (2013). The archetype of the teacher: ідея vidpovidalnist image: monografija; NAC. ped. University of imeni M.p. Drahomanov, Min-osviti i of science of Ukraine. Lviv: view-in the "Liga-Pres. 421 s. [in Ukrainian].
10. Kravchenko, A. A. (2016). Creative contemporary thinking in the dynamics of social reality: a methodological context//Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy. OL. Zaporozhye, publishing ZDIA. Issue. 66. 135-143 [in Ukrainian].
11. Kremin, V. G. (2005). To knowledge society through improvement of the system of education//socio-economic problems of the information society; Ed. doctor of economic sciences, Professor. L. G. Melnykova. Sumy: University book ITD. 34-48. [in Russian].
12. Crimskuy, S. B. (2003). Requests for philosophical meanings. K.: PARAPAN. 240 s.

13. Kušerec V. I. (2002). Knowledge as a strategic resource for social transformation. K. 248 s. [in Ukrainian].
14. Mamardashvili, M. K. (2002). Philosophical reading. Spb.: Abc-classic. 832 s. [in Russian].
15. Melnyk, V. V. (2014). Bytie kultury as space for samorealizacii ličnosti: theoretical metologičeskie osnovaniâ // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy: [GS Sciences etc.] Zaporozhye: publishing ZDIA. Issue. 59 139-149 [in Russian].
16. Melnyk, V. V. (2015). Ontologičeskie, aksiologičeskie s antropologičeskie osnovaniâ sovremennogo // Gileâ: scientific Bulletin of the Ukrainian Academy of Sciences, the National Pedagogical University after Dragomanov MP. Issue. 94. 143-148 [in Russian].
17. Image of a man of the future (2013): who and how to educate the younger generations? : collective monograph; Ed. O. A. Bazaluka. TO: MFKO. 3. 340s. [in Russian].
18. Popper, K. (1983). Logic and growth of scientific knowledge. Moscow: Progress. 605 s. [in Russian].
19. Rosin, V. M. (2006). Thinking and creativity. PM: PER SE. 360 s. [in Russian].
20. Stashkevich O. (2016). Genealogy of intellectual civilization: monograph/science ed. Y. Bekh. K.: MP "Lesya. 180 s. [in Ukrainian].
21. Khramova, V. L. (2011). Cultural science images in postpozitivizme // "Sofia". Kulturologičnij magazine. Gumanitarnih Studies Institute. Kyiv: "Feniks." No. 11. 14-58 [in Russian].
22. Shilkov, Y. M. (2013). Language and Cognition: cognitive aspects. Spb.: Vladimir Dahl. 542 s. [in Russian].
23. Epstein, M. (2016). From knowledge to creativity. How the Humanities can change the world. M.: Spb.: Center for humanitarian initiatives. 480 s. [in Russian].
24. Feyerabend, P. (1978). Science in Free Society. London: Verso [in English].

HALCHENKO, MAKSYM - PhD, Director, Institute of Gifted Child National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

E-mail: halchenko@yahoo.com, ORCID 0000-0002-8151-530X

ESSENCE AND CULTURAL CORRELATIONS OF THINKING: THEORETICAL ASPECT

Abstract. *The significance of the research topic is found in the analysis of the problem of thinking, one of the most important abilities of man, which today, in combination with knowledge, appears as a means of creating a new world and man. The purpose of the study is to identify the main content load of thinking in the process of its formation and development in the system of various intellectual and cognitive practices, in the culture of communication, which determines its role in the acquisition and transformation of the surrounding reality - natural, social, spiritual. Objectives of the study - to identify the main directions of development of thinking - logical, philosophical, psychological, to reveal the content of the concept of "productive thinking", its development in classical epistemology and post-classical philosophy of science, which show the polymeaningfulness of the phenomenon of thinking. Methodology of the research - analytical-historical, contaminant, rational-heuristic methods are used, which allows to carry out a systematic analysis of thinking, which acquired a variety of forms and means in the history of philosophy and culture; methods of contemporary socio-philosophical and cognitive analysis showed the relationship of theoretical foundations of thinking with practical principles. The result of the study is the conceptualization of the problem of thinking as an effective intellectual, heuristic, cognitive and theoretical tool in the development of knowledge, objectivized in concepts, principles, and laws. The establishment of the role of thinking in the development of scientific knowledge, in the creation of new paradigms of knowledge is also an important aspect. The result of the analysis is the development of scientific-theoretical and methodological approaches in identifying the*

heuristic, creative essence of thinking, whose influence on the objective and subjective world causes their transformation and the transition to a new quality.

Conclusion - the solution of theoretical problems of intellectual and intellectual activity as a factor in the formation and development of philosophy, culture and creative activity of man.

Key words: *thinking, knowledge, culture, method, cognition, philosophy, creativity, cognitive.*

ГАЛЬЧЕНКО М. С. - кандидат философских наук, директор, Институт одаренного ребенка Национальная академия педагогических наук Украины (Киев, Украина)

E-mail: halchenko@yahoo.com, ORCID 0000-0002-8151-530X

СУЩНОСТЬ И КУЛЬТУРНЫЕ КОРРЕЛЯТЫ МЫШЛЕНИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация. *Актуальность темы исследования состоит в анализе проблемы мышления, одной из наиболее важных способностей человека, которая сегодня в соединении со знаниями предстает способом создания нового мира и человека. Цель исследования – выявление основных содержательных нагрузок мышления в процессе его формирования и развития в системе разных интеллектуально-познавательных практик, в культуре коммуникации, что обуславливает его роль в освоении и преобразовании окружающей действительности – природной, социальной, духовной.*

Цели исследования – выявить основные направления развития мышления – логическое, философское, психологическое, раскрыть содержание концепции «продуктивного мышления», его развитие в классической гносеологии и постнеклассической философии науки, которые показывают полисодержательность феномена мышления.

Методология исследования – использованы аналитико-исторический, контаминационный, рационально-эвристический, которые позволяют осуществить системный анализ мышления, который требовал самых разнообразных форм и способов в истории философии и культуры; методы современного социально-философского и когнитивного анализа показали взаимосвязь теоретических основ мышления с практическими основами. **Результат исследования** - концептуализация проблемы мышления как действенного интеллектуального, эвристического, познавательно-теоретического инструмента в развитии знания, опредмеченное в понятиях, принципах, законах. Важным аспектом есть также выявление роли мышления в процессе развития научного знания, в создании новых парадигм познания. Результатом анализа есть выработка научно-теоретических и методологических подходов в выявлении эвристической, творческой сущности мышления, влияние которого на объективный и субъективный мир обуславливает трансформацию и переход к новому качеству. **Вывод** – решение теоретических проблем интеллектуально-мыслительной деятельности как фактора становления и развития философии, культуры и творческой деятельности человека.

Ключевые слова: *мышление, знание, культура, метод, познание, философия, творчество, когнитивный.*

*Стаття рекомендована до публікації д.філософ.н., проф. В.Г.Воронковою
(Запоріжжя, Україна)*

Надійшла до редколегії: 16.06.2018

Прийнята до друку: 21.06.2018